

da bir olmak üzere yılda beş sayı ve bir cilt olarak planlanan derginin 2. sayısı Ocak - Şubat 1943'te çıktı ve Temmuz-Ağustos 1943 sayısı ile ilk cilt tamamlandı. I. ciltte her sayıya ayrı sayfa numarası konmuş ve cildin sonunda her sayının ayrı ayrı fihristleri verilmiştir. II. cildin ilk sayısından itibaren (Kasım-Aralık 1943) her cilde baştan sona tek sayfa numarası verilmiş, IV. ciltten itibaren de (1946) cildin kendi içindeki sayı numaraları terkedilmiş ve her cildin başına tek bir fihrist konulmuştur.

1942-1948 yılları arasında yayımlanan ilk altı cilt beşer sayı olarak planlandığı halde VII. cildin ilk sayısından itibaren (Mart 1949) mart, haziran, eylül ve aralık olmak üzere üç aylık periyotlarla yılda dört sayı yayımlanması kararlaştırıldı. Fakat bu da uzun sürmedi; dergi bazan iki (Mart-Haziran 1951), bazan üç sayı (Haziran-Eylül-Aralık 1953) bir arada çıkarılarak genelde yılda iki defa yayımlanmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren fakülte bünyesindeki bölümler kendi dergilerini çıkarmaya başlayınca bu dergi önemli değişikliklere uğradı ve 1987'de XXXI. cilt ile birlikte yeni bir şekil aldı. Yaklaşık elli yıllık bir geçmişi olması dolayısıyla *Türkiyat Mecmuası*, *Şarkiyat Mecmuası*, *Tarih Dergisi* gibi doğrudan doğruya üniversite yayın organı olan dergiler arasında önemli bir yer işgal eden *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*'nin içinde yer alan araştırma ve incelemelerin daha çok tarih, arkeoloji, antropoloji, coğrafya ağırlıklı olduğu, zaman zaman da dil ve edebiyatla ilgili yazıların neşredildiği görülmektedir.

1970'li yıllara kadar dergide yayımlanan makalelerin büyük kısmı küçük birer kitap hacminde iken son yıllarda çıkan sayılardaki makalelerin hacmi giderek küçülmüştür. Dergide yayımlanan geniş hacimli makalelerin belli başlıları şunlardır: Necati Akder, "Bir Aksiyon Problemi Olarak Felsefe" (1946, IV, 537-596); Mehmet Altan Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihinde Oğuz İstilasları" (1947, V, 563-620); Faruk Demirtaş, "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları" (1949, VII, sy. 2, s. 321-385); Ekrem Akurgal, "Bayraklı Kazısı" (1950, VIII, sy. 1, s. 1-97); M. Altan Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Kuruluşu" (I-II, 1957, XV, sy. 1-3, s. 97-191; sy. 4, s. 1-107); Mübahat Türker, "Fârâbî'nin Bazı Mantık Eserleri" (1958, XVI, sy. 3-4, s.

165-286); Faruk Sümer, "Oğuzlar'a Ait Destanî Mahiyette Eserler" (1961, XVII, sy. 3-4, s. 359-456).

Dergide özel sayı niteliğinde bazı sayılar da çıkmıştır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın birinci ölüm yıldönümü dolayısıyla hazırlanan özel bölüm (Mart-Nisan 1945, III, sy. 3); ünlü Alman şair ve yazarı Goethe ile ilgili olarak yayımlanan Goethe sayısı (Eylül 1949, VII, sy. 3); "Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan" adıyla çıkan sayı ile (1982, XXX, sy. 1-2) "Türkiye'de Eski Eser Kaçakçılığı, Tahribatı ve Korunması Sempozyumu" başlığı ile bu konuya ayrılan bölüm (1990, XXXIV, sy. 1-2, s. 289-472) bunların en önemlileridir.

Çıkışından itibaren bugüne gelinceye kadar dergide birçok ilim adamı ve araştırmacının makaleleri yayımlanmıştır. Bunların belli başlıları arasında şu isimler yer almaktadır: Mustafa Akdağ, Necati Akder, Ekrem Akurgal, Şinasi Altundağ, Necla Aytür, Ünal Aytür, Bekir Sıtkı Baykal, Niyazi Berkes, Emin Bilgiç, Necdet Bingöl, Pertev Naili Boratav, Orhan Burian, Saadet Çağatay, W. Eberhard, Nusret Hızır, Halil İnalçık, Reşat İzbirak, Zeynep Korkmaz, Mehmet Altan Köymen, Akdes Nimet Kurat, Bahaddin Ögel, Muhaddere N. Özerdim, Melâhat Özgü, Tahsin Özgüç, Faruk Sümer, Muzaffer Şenyürek, Selahattin Tansel, Mehmet Tuğrul, Osman Turan, Şerafettin Turan, Mübahat Türker, Ahmet Edip Uysal, Kemal Edip Ünsal (Kürkçüoğlu).

Elli yıllık geçmişine rağmen derginin genel bir dizini henüz yapılmamıştır. Sadece Enver Koray'ın hazırladığı *Tarih Yayınları Bibliyografyası* ciltlerinde süreli yayınlar kısmında söz konusu edilmiştir. Başlangıçta her cilt için yapılan toplu fihrist uygulaması sonradan terkedilmiş, kitap tanıtma ve haberler bölümleri de zaman içinde kaldırılmıştır.

Fakültenin bütün profesör, doçent ve asistanları derginin tabii yazarları sayıldıklarından dergi ile birlikte fakülte elemanlarının ilmî faaliyetlerinin gelişimi de takip edilebilmektedir. Ayrıca II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'ye gelerek Türk üniversitelerinde hizmet veren bazı ilim adamlarının makaleleri de bu dergide yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi [kolleksiyonu], I-XXXV; Enver Koray, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası*, İstanbul 1971-87, I-IV, tür.yer.

MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

DİLÂVER HAN

(ö. 808/1405)

Hindistan'da

Mâlvâ Devleti'nin kurucusu.

Bazı kaynaklara göre asıl adı Hasan, Hüseyin veya Âmid Şah Dâvud'dur. Onun Muizzüddin Muhammed b. Sâm'ın (Şehâbeddin Gûrî) soyundan geldiği kabul edilmektedir. Tarih sahnesine çıkışı Delhi Sultanı Firûz Şah Tuğluk dönemine rastlar. Bu sırada kendisine sultan tarafından bir unvan ve mansıp verilmiştir. Dhâr şehrindeki Şeyh Kemâleddin Mâlvâ'nin türbesinde bulunan bir mezar taşı kitâbesinden, 1392-1393 yıllarında Mâlvâ valisi olduğu anlaşılmaktadır. Dilâver Han adını ne zaman aldığı tam olarak bilinmemekle birlikte bunun kendisine Firûz Şah Tuğluk tarafından verilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Firûz Şah'ın oğlu Muhammed Şah da onu Mâlvâ sâbedar*ı tayin etmiştir.

Dilâver Han, Firûz Şah'ın ölümünden sonraki karışık dönemde de Mâlvâ'daki görevini sürdürmekteydi. 1398'de Timur'un Hindistan seferi sırasında ülkesinden kaçan Delhi Sultanı Nâsirüddin Mahmud Şah Tuğluk'un Mâlvâ'ya sığınmasını sağladı; ona hükümdar muamelesi yaptı ve 1401'e kadar onu himaye etti. Ancak oğlu Alp Han (Hüşeng Şah Gûrî) babasının bu bağlılığını tasvip etmeyerek ona karşı çıktı ve bu yüzden Mâlvâ'ya gönderildi. Mahmud Şah'ın 1401'de Delhi'ye gidişi üzerine 1392'den beri yıllık vergisini ödememiş olan Dilâver Han oğlunun da teşvikiyle bağımsızlığını ilân etti. Ancak ömrü bu bağımsızlığın sonuçlarını görmeye yetmedi ve 1405'te âniden öldü. Kendisinin muhteris oğlu Alp Han tarafından zehirletildiği de iddia edilmektedir. Nitekim komşu Guçerât Sultanı I. Muzaffer Şah, yakın dostu ve kan kardeşi Dilâver Han'ın zehirletildiğini öne sürerek intikam için Mâlvâ'ya yürümüş ve Alp Han'ı yakalamışsa da daha sonra serbest bırakarak Dhâr'a göndermişti.

Mâlvâ'da ilk defa müstakil bir devlet kuran Dilâver Han'ın Dhâr'da bir camimescid yaptırdığı bilinmektedir. *Tüzük-i Cihângîrî*'de bu binanın inşasına dair verilen 870 (1465-66) tarihi, doğu kapısı üzerindeki kitâbenin yanlış okunuşundan ileri gelmiş olup kuzey girişi üzerinde mevcut kitâbe yapılış tarihi olarak 807 yılı Receb ayını (Ocak 1405) göstermektedir.

rir. Ayrıca onun Mândû'da kendi adını taşıyan bir mescitle kalenin Târâpûr girişini yaptırdığı da anlaşılmaktadır. Bu sonuncu eserdeki kitâbede her ne kadar onun adı zikredilmekteyse de bu yapının ölümünden sonra tamamlanmış olduğu sanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Firişte, *Gülşen-i İbrâhîmî*, Leknev 1323, II, 234; *The Tuzuk-i Jahângîr or Memoirs of Jahângîr* (trc. Alexander Rogers), London 1909, I, 407-408; J. Fergusson, *History of Indian and Eastern Architecture*, London 1910, s. 541; G. Yezdanî, *Mandû: the City of Joy*, Oxford 1929; Amir Ahmad Alavî, *Shâhân-i Mâlva*, Lucknow, ts., s. 14-17; E. Barnes, "Dhar and Mandu", *Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society*, XXI (1900), s. 339-391; Zafer Hasan, "Inscriptions of Dhâr and Mându", *Epigraphia Indo-Moslemica* (1909-10), s. 11-12, 19, 20-21; A. S. Bazmee Ansari, "Dilâwar Khân", *EI²* (İng.), II, 276.

A. S. BAZMEE ANSARI

DİLÂVER PAŞA

(ö. 1031/1622)

Osmanlı sadrazamı.

Hırvat asıllı olup Enderun'da yetişti. Sırasıyla zülüflü baltacı ve çaşnigîr oldu; bir süre Mısır'da kullar ağalığı, Deşişe nâzirliği ve cizye eminliği görevlerinde bulundu. Daha sonra İstanbul'a getirilerek sarayda çaşnigîrbaşılığa tayin edildi. Bu görevde iken 1610'da Kırım Hanı Selâmet Giray'ın ölümü üzerine, İstanbul'da bulunan Canı Beg Giray'la birlikte Kırım'a giderek onun han olmasında rol oynadı.

1613 yılı başlarında çaşnigîrbaşılıktan Kıbrıs beylerbeyiliğine tayin edilen Dilâver Paşa, bir yıl sonra Cigalazâde Mahmud Paşa'nın yerine vezir rütbesiyle Bağdat beylerbeyiliğine getirildi. 1616'da Revan Seferi'ne katıldı ve İranlılar'ın muhtemel saldırılarına karşı Zekiye Kalesi civarında iki kale inşa ederek muhafazaları için buralara Bağdat'tan mühimmatla yeterli kuvvetler sevketti. Bu arada Bağdat'taki defterdarlık, bölük ağalıkları ve kâtiplik gibi mansiplardan azledilenlerin mülazemet için İstanbul'a gönderilmelerini sağladı. Hille sancağına yasakçı olarak gidip reâyâyâ zulmeden Bağdat yeniçerilerinden bu görevi aldı. Yine aynı sancakta, sâdâttan olanların "cürm ü cinâyet" ve "bâd-ı hevâ" gibi sancak beyine ait gelirlere el koymak istemelerine engel oldu.

Dilâver Paşa, Ocak 1616'da vezâretle Diyarbakır beylerbeyiliğine getirildi; bu

görevi sırasında vakıf ve timar meselelerindeki haksızlıkları, eyaleti dahilindeki isyan hareketlerini ve bazı ihtilâfları halletti (BA, MD, nr. 81, s. 118). Yine bu vazifede iken Revan kuşatmasına katıldı; Sadrazam Damad Mehmed Paşa'nın başarısız muhasarası sırasında bazı yararlıklar gösterdi (Topçular Kâtibi, s. 513-514).

II. Osman'ın tahta çıkışından (1618) sonra Rumeli beylerbeyiliğine getirilen Dilâver Paşa, bu görevde iken emrindeki kuvvetlerle Sadrazam Kayserili Halil Paşa'nın İran seferine katıldı. 10 Eylül 1618 tarihinde Osmanlı ordusunun yenilgiyle sonuçlanan Tebriz-Erdebil arasındaki Pulışikeste mevkiinde yapılan savaşta hazır bulunan Dilâver Paşa, Osmanlı kaynaklarında Serav Savaşı olarak geçen bu bozgunun ikinci defa Diyarbakır beylerbeyiliğine tayin edildi. Bu sırada 26 Eylül 1618'de İran'la yapılan Serav Antlaşması'nda önemli rol oynadı. Daha sonra ikinci defa Bağdat beylerbeyi olan Dilâver Paşa'nın görevi çok geçmeden üçüncü defa Diyarbakır beylerbeyiliğine çevrildi. II. Osman'ın Lehistan üzerine 1621'de yaptığı Hotin seferine eyaletinin askerleriyle katıldı ve Leh ordularının muhasarasında Turla (Dinyestr) nehri- ne dayanarak sağ kolda yer aldı. 17 Eylül 1621'de Ohrili Hüseyin Paşa'nın yerine vezirîâzamlığa getirildi (Peçuyulu İbrâhîm, II, 377-378). Dilâver Paşa sadrazam olduktan sonra yapılan iki umumi hücum da başarısızlıkla neticelendi. Ruslar'ın Lehler'le anlaşması üzerine esasen savaşın aleyhinde olan Dilâver Paşa padişahı Lehistan'la barışa ikna etti (Hammer, VIII, 205-206).

Dilâver Paşa, Hotin seferinden döndükten sonra II. Osman'ın âsi Dürzi emîri Ma'noğlu Fahreddin'i cezalandırmak üzere Suriye'ye gitme fikrine karşı çıktığı gibi hacca gitmesine de muhalefet etti. Ancak Sultan Osman'ın Hicaz'a gitmekte ısrar etmesi ve bunu açıklaması, askerinin padişah ve yakınları aleyhine ayaklanmasına yol açtı. İsyanın ilk günü olan 18 Mayıs 1622'de, padişahı hacca gitmekten vazgeçirmek üzere vezirîâzam sarayına gelen askerler üzerine Dilâver Paşa'nın adamlarının ateş açarak bazılarını öldürüp bir kısmını da yaralamaları, ertesi gün Sultan Ahmed Camii'nde ulemâ ile müzakereye girişen isyancıların idamını istedikleri kimseler arasında Sadrazam Dilâver Paşa'nın da yer almasına sebep oldu. II. Osman âsilerin istediği kişileri önce vermedi. An-

cak isyancıların tahttan indirilmiş sultan I. Mustafa'yı tekrar tahta çıkarmaya hazırlandıklarını öğrenince Aziz Mahmud Hüdâyî Dergâhı'na sığınan Dilâver Paşa'yı onlara teslim etmek zorunda kaldı. Âsiler tarafından derhal parçalanan (19 Mayıs 1622) Dilâver Paşa'nın naaşı Üsküdar'da Miskinler Mezarlığı'na defnedildi (*Sicill-i Osmânî*, II, 339).

Osmanlı kaynaklarında tedbirsiz ve başarısız bir devlet adamı olarak nitelendirilen Dilâver Paşa (Kâtib Çelebi, II, 31), Urfa ile Birecik arasında Çâr Melik denilen yerde büyük bir han inşa ettirmiş, Seyitgazi'de yaptırmaya başladığı han ise IV. Murad zamanında tamamlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 80, s. 138, 219, 220, 234; nr. 81, s. 9 vd., 32, 73 vd., 116, 118, 189; Hüseyin Tüğü Çelebi, *Musibetnâme*, Wien nationale Bibliothek, nr. H. O. 74, tür.yer.; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 658, 679; Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *Tarih* (haz. Nezihi Aykut, doktora tezi, 1980), İÜ Ed.Fak. Tarih Seminer Kitaplığı, nr. 3277, II, 340, 342, 343, 344; Bostanzâde Yahyâ Efendi, *Vak'a-i Sultan Ahmed Han*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 611, tür.yer.; Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, *Tarih* (haz. Ziya Yılmaz, doktora tezi, 1990), İÜ Ed.Fak., Genel Kitaplık, nr. TE 80, tür.yer.; Peçuyulu İbrâhîm, *Tarih*, II, 368, 377 vd.; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 374-375, 390 vd., 406 vd.; II, 1 vd., 31; Solakzâde, *Tarih*, s. 702-714; Mehmed Halife, *Beşâretnâme-i Sultan Mustafa Han*, Wien nationale Bibliothek, nr. Mixt. 21, tür.yer.; Abdurrahman Hibri Efendi, *Defter-i Ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 3648, vr. 16^b vd., 104^a; Naîmâ, *Tarih*, II, 162 vd., 202 vd.; *Hâdikatü'l-vüzerâ*, s. 67; Hammer (Atâ Bey), VIII, 158, 178-179, 203-206; Atâ Bey, *Tarih*, II, 53; *Sicill-i Osmânî*, II, 339; M. Tayyib Gökbilgin, "Dilâver Paşa", *İA*, III, 587-588; V. J. Parry, "Dilâwar Pasha", *EI²* (Fr.), II, 285.

NEZİHİ AYKUT

DİLDÂR ALİ

(دلد ار علی)

Dildâr Alî b. Muhammed Muîn
b. Abdilhâdî en-Nasîrâbâdî
(ö. 1235/1820)

İmâmîyye Şiâsi'nun
Hindistan'da yetişen
Usûlüyyün ekolüne bağlı
âlimlerinden biri.

1166 (1753) yılında Hindistan'ın Nasîrâbâd şehrinde doğdu. Nesebi, on birinci imam Hasan el-Askerî'nin kardeşi Ca'fer b. Ali el-Hâdî'ye ulaşır. Ailesi Sebzevâr'da ikamet etmekte iken büyük dedelerinden Necmeddin Ali, Sultan Mahmûd b. Sebük Tegin'in hizmetine girmesinden dolayı Hindistan'da yerleşmiştir.